

Година XVII.

1 априль 1910 г.

Книжка IV.

БЪЛГАРСКА СБИРКА

Ил. Гологановъ :

АЛБАНСКИЯТЪ ВЪПРОСЪ.

Отъ 10-й юлий насамъ албанскиятъ въпросъ излѣзе въ прѣднитѣ редове между въпроситѣ въ отоманската империя. Съ него взеха да се занимаватъ усилено не само албанци и турци, но и всички държави и народи, които прѣко или косвено сж заинтересувани съ развитието на работитѣ въ Балканския полуостровъ. Още отъ самото начало на конституционния режимъ европейци се вмъкнаха въ затѣтенитѣ крайнини на Албания съ цѣль да се запознаятъ съ тая почти неизвѣстна страна. Статии и книги се пишатъ за Албания отъ общественни дѣйци, политици и държавници. И колкото повече вървимъ напредъ, толкова повече този въпросъ става интензивенъ. Албанскитѣ депутати въ отоманския парламентъ, които сж внушителна група не само на число, но и по умъ, се събиратъ на съвѣщание, за да си изработятъ програма на дѣйствие; свикватъ се конгреси за национално организиране; албански дѣйци кръстосватъ центроветѣ на Албания и Македония и държатъ сказки по албанското движение. Младо-турската партия, която държи браздитѣ на управлението, търси начини и срѣдства да напнати развитието на албанския животъ въ коритото на младо-турскитѣ идеали.

Албанцитѣ и тѣхното движение прѣдставляватъ за насъ, българитѣ, голѣмъ интересъ. Ние сме съсѣди съ тѣхъ, та тѣхниятъ животъ винаги се е отразявалъ върху живота на българитѣ. Бждащата насока на албанския животъ безсѣмнѣнно ще упражнява силно влияние върху собственото наше развитие. Ето защо едно по-близко запознаване съ албанцитѣ е за насъ необходимо.

*

Албания е дълга ивица земя, която на изтокъ граничи съ Македония, на западъ се плиска отъ водитѣ на Адриатическо море, на сѣверъ се допира до Сърбия, Босна и Черна-Гора, а на югъ отива до границитѣ на грѣцкото кралство.

Малко позната страна, нейното население се изчислява различно, ала то не надминава цифрата 1,300,000. Въ това число не влизатъ албанцитѣ, живущи въ Македония, въ Гърция, въ Италия и въ другитѣ части на свѣта. Тази цифра е само за населението въ Албания.

Албанцитѣ се дѣлятъ на двѣ главни племена: гегитѣ и тоскитѣ. Гегитѣ населяватъ сѣверна Албания, а тоскитѣ южна. Рѣката Шкумби, която минава прѣзъ гр. Елбасанъ и се влива въ Адриатическо море, е границата между двѣтѣ племена и между двѣтѣ Албании. Гегитѣ надвишаватъ тоскитѣ по численостъ: първитѣ приближаватъ числото 800,000, вторитѣ сж около 500,000. По религия, албанцитѣ се дѣлятъ на: мюсюлмани, католици и православни. Мюсюлманитѣ се изчисляватъ на около 770,000, католицитѣ около 300,000, православнитѣ около 230,000. Гегитѣ сж мюсюлмани и католици, между които малко число православни, тоскитѣ сж мюсюлмани и православни.

Албанцитѣ сж най-стария народъ на Балканския полуостровъ. Тѣ се смѣтатъ за потомци на пелазгитѣ и илирийцитѣ. Тѣ сж още първобитенъ народъ, безъ култура: до скоро врѣме нѣмаха нито азбука, нито каква да е книжнина. Културата имъ бѣше: пѣснитѣ и традициитѣ за миналото на албанцитѣ, като народъ. Въ тѣхната страна владѣе още срѣдневѣковенъ животъ; въ Албания феодалната система е още пълна господарка. Населението е раздѣлено на фисове или родове, които иматъ наслѣдствени главатари и които воюватъ едни срѣщу други и за най-малкитѣ спрѣчквания. Но често въ тия воювания едни главатари се засилватъ на смѣтка на други, а на нѣкои наслѣдството се распокъсва и разнебитва.

Важното географическо положение на Албания въ Балканския полуостровъ и отсѣтствието на култура у албанцитѣ сж наострювали охотата на околнитѣ народи, било съ цѣль да ги погълнатъ въ собствената си утроба, било да ги употребяватъ като орджие за унапрѣждане на интереситѣ си.

Гърцитѣ сж погълнали голѣмъ дѣлъ отъ албанцитѣ и тѣ отдавна развиватъ широка пропаганда въ южна Албания, срѣдъ тоскитѣ. Понеже православнитѣ албанци се намиратъ подъ вѣдомството на Патриаршията, гърцитѣ, чрѣзъ силата на духовенството си, прокарваха грѣцката култура и грѣцката националностъ между албанското паство: грѣцката книга се употребяваше и въ черквата и въ училището. Полека-лека, грѣцката култура се промъкна и между мюсюлманитѣ-албанци, тя доби господствуваще положение въ южна Албания, особно въ Епиръ. Грѣцкиятъ езикъ стана

книжовния езикъ на албанската интелигенция, безъ разлика на вѣра. Чрѣзъ силата на културата си, гърцитѣ сполучиха да създадатъ елински духъ въ южна Албания, отъ тамъ излѣзоха пламенни ратници за елинската идея и за величието на елинския духъ, които сж жертвували грамадни суми за прѣуспѣването на елинизма, какъвто е, напиримѣръ, грѣцкиятъ патриотъ Запа, албанецъ по произходъ. Гърцитѣ считатъ южна Албания, особно пѣкъ Епиръ, за своя бащиния. Тукъ му е мѣстото да се отбѣлѣжи, че грѣцката култура е упражнила силно влияние върху тоскитѣ: тя е внесла омекотение въ тѣхнитѣ нрави и е пробудила у тѣхъ жажда за просвѣта.

Въ сѣвернитѣ части на Албания дѣйствуватъ австрийцитѣ. Откато Хабсбургската монархия окупира Босна и Херцеговина и стана балканска държава, австрийското влияние силно се чувствува надъ сѣвернитѣ албанци, които сж най-суровитѣ и най-назадналитѣ. Австрия, както се знае, има жизнени интереси въ Албания, която държи източнитѣ брѣгове на Адриатическото море и пѣтя отъ Босна за Егейското море. Гѣвката австрийска политика, дѣйствува между албанцитѣ по разни начини и съ разни срѣдства. Понѣкога тя насѣсква, чрѣзъ интереси, албанскитѣ глатари да се трепятъ помежду си, та да се взаимноослабватъ и да владѣе постоянна анархия въ страната; понѣкога прѣдизвиква частични бунтове противъ самата турска власть, а често възбужда дивитѣ инстинкти и на гегитѣ противъ сръбския елементъ въ Стара-Сърбия, която е звеното между Сърбия и Черна-Гора и, която лежи на пѣтя къмъ долината на Вардаръ и Солунския заливъ. За да бжде влиянието ѝ всестранно, тя си служи и чрѣзъ католическото духовенство и чрѣзъ културни срѣдства. И, дѣйствително, австрийското влияние между сѣвернитѣ албанци е господствующе, то държи въ рѣцѣтѣ си всичкитѣ ония пружини, чрѣзъ които може да се дѣйствува по единъ или по другъ начинъ.

Отъ къмъ западъ върху Албания дѣйствуватъ италианцитѣ. И тѣ иматъ тамъ жизненъ интересъ, защото ако албанскитѣ брѣгове попаднатъ подъ владичеството на Австрия, тогава Адриатическото море ще стане австрийско или по-добрѣ нѣмско море, а това би застрашило бждащето на италианския народъ. Срѣдствата на Италия за прокарване на своето влияние между албанцитѣ сж главно културни и икономически: отваряне италиански училища—такова има отъ три години и въ Скопие — засилване търговскитѣ си сношения съ албанскитѣ брѣгове, както е открила параходни съобщения и пощенски писалища по всичкитѣ крайбрѣжни градове. Ала за отбиване на австрийското надмощие надъ Албания, италианцитѣ съдѣйствуватъ да се разбуди и заякчи у албанцитѣ народната свѣсть, националното съзнание — яки лостове за осуetyване на външно промѣкване. За тая цѣль тѣ сж давали широко гостоприемство въ земята си на албанската емиграция, която е била подпомагана материално и морално въ нейната работа за пробуждането на албанския народъ. Въ тая борба италианцитѣ напо-

слѣдъкъ доближиха къмъ себе си и славянския елементъ на Балканския полуостровъ, въ лицето на сърбитѣ и черногорцитѣ. Съ помощта на западнитѣ сили и Русия, тѣ дѣйствуватъ да се отвори на сърбитѣ търговски пѣть прѣзъ Албания за Адриатическото море, именно съ построяването на Трансбалканската желѣзница. Така, Трансбалканската линия, като стане сръбски и международенъ търговски друмъ, ще послужи едновременно и за националното засилване на албанцитѣ и като охрана на Албания и на Балканитѣ.

Least but not least — послѣдни, но не по-малко важни сж турцитѣ. Албанцитѣ сж били крѣпостта на турското владичество въ Европа, главно на Балканския полуостровъ. За това, турската политика е била насочена да се засилва албанскиятъ елементъ за смѣтка на другитѣ съсѣдни населения. Направиха отъ албанцитѣ едно привилегировано племе, оставиха ги да живѣятъ своя животъ и имъ дадоха почти неограничена свобода да се разширяватъ по близкитѣ области. Оставени така свободни, албанцитѣ се посветиха на пушката, и съ нея налитаха отъ планинитѣ по околнитѣ села и кази. Чрѣзъ грабежъ, убийства, опустошения, тѣ пропжждаха християнското население отъ съсѣднитѣ крайнини и се ширяха на изтокъ и на сѣверъ, най-вече въ Стара-Сърбия, която е вече цѣла залѣна отъ албанското море. Чрѣзъ разширението на албанския елементъ, намаляваше се християнската сила, а се увеличаваше мюсюлманската. Въ това направление много енергически дѣйствуваше бившиятъ султанъ Хамидъ, който, отъ една страна, не допускаше никаква просвѣтна зара въ Албания и държеше албанцитѣ въ пълно невѣжество, а, отъ друга, ги употрѣбляваше за оръдие да рушатъ християнскитѣ огнища и да се настанятъ въ тѣхъ. Подъ неговото покровителство, албанцитѣ, слѣдъ като наводниха Стара-Сърбия, прѣхвърлиха отсамъ Шаръ-планина и, прѣзъ Гиляна и Прѣшово, слѣзоха въ равнината, низъ която минава желѣзницата отъ Европа — Сърбия за Солунския заливъ. Единъ дебелъ албански поясъ опасва цѣлотоꙋпротяжение на сръбската граница. Тази султанъ Хамидова политика напълно се схождаше съ австрийската въ сѣверна Албания. дѣто и взаимно си спомагаха.

*

Отъ 10-й Юлий насамъ условията се измѣниха, и между албанцитѣ се появи силно движение за национална пробуда. Но това движение трѣбва да се раздѣли географически, ако искаме да имаме ясно понятие както за самото движение, така и за цѣлия албански въпросъ.

Албанското национално движение е прѣдимно дѣло на южнитѣ албанци — тоскитѣ. То вече има силенъ ръстъ въ Южна Албания. Благодарение на това, че тя е била въ по-близко съприкосновение съ цивилизования свѣтъ и още че тоскитѣ сж съ поживъ темпераментъ, албанската пробуда се е появила най-напрѣдъ въ Южна Албания. Въпрѣки усилията на султанъ Хамидъ да за-

душва всѣкаква просвѣтна работа между албанцитѣ, тя бавно но постоянно проникваше и се ширѣше въ южна Албания. Печатанитѣ книги, брошури и вѣстници въ странство се разхвърлѣха между населението, което съ жажда слушаше да се разказва за подвигитѣ на неговитѣ прадѣди, за славното минало на албанцитѣ. Историята на албанския вождь Георги Кастриотъ, познатъ подъ популярното име Искендеръ-Бегъ, е упражнявала истото влияние върху душата на албанеца, както първата Българска история на Отецъ Паисий върху душата на българина. Заблѣщукаха тукъ тамъ и албански училища, които, въпрѣки зложелателството на Хамидовата властъ и ожесточената гонидба отъ страна на грѣцкото духовенство, хвърлѣха заритѣ на просвѣта и пробуда. Появиха се на помощъ и американскитѣ мисионери, които се заинтересуваха съ участъта на албанския народъ и поискаха да взематъ участие въ неговото възкресяване. Тѣхното дѣвическо училище въ Корча, което брои близо стотина ученички — християнки и мюсюлманки — сѣе не само просвѣта на албански езикъ, а носи и сближение между всичкитѣ албанци въ развитието на националния животъ. Съ прокламирането на конституцията албанското национално движение взе едвали не размѣритѣ на българското възраждане. Отвориха се нови училища, откриха се албански клубове отъ всички центрове, появиха се нѣколко вѣстници и списания, започна се жива агитация отъ страна на албанската интелигенция. Свикаха се миналата година два конгреса: единиятъ въ Битоля, другиятъ въ Корча. Рѣши се въ Корчанския конгресъ да се открие въ Елбасанъ едно педагогическо училище, което да приготвява учителски сили. Въ това училище сж се стекли албанчета отъ всичкитѣ краища и се работи усилено върху тѣзи бждащи албански просвѣтители. Миналата година, прѣзъ Великденскитѣ ваканции, имаше въ Корча съборъ и отъ американскитѣ мисионери, на който присѣтствуваха видни личности отъ мисиитѣ въ Турско и България. Въ него е взето рѣшение да се разшири работата на американската мисия между албанския народъ. Появили сж се и пожертвователи между албанскитѣ синове въ чужбина. Богаташътъ Христо Наумъ, живущъ въ Букурещъ, е купилъ едно широко мѣсто въ Корча за албанска гимназия. Съ една рѣчь, националното движение въ южна Албания е взело тласъка на българското движение въ врѣме на борбата срѣщу грѣцкото духовенство. И тамъ Патриаршията е започнала походъ противъ албанската книга и противъ албанското училище, обаче нейното противодѣйствие може само да ускори отхвърлянето на грѣцкото духовенство. Поражда се вече идеята за отдѣлна албанска черкова.

Но ако албанското дѣло е направило такива успѣхи въ южна Албания, то едва-що набъбва въ сѣверна. Въ тая частъ на албанската земя се проглеждатъ голѣми прѣчки и силни противници. Прѣдвижда се една борба, която изглежда да бжде дълга и упорита. Тя може-би ще остави силни отпечатъци върху развитието на албанския народъ.

Единъ отъ главнитѣ въпроси, който занимава умоветѣ на младо-турскитѣ вождове, е албанскиятъ въпросъ. Както казахме въ встъплението си, младо-турцитѣ ще се стремятъ да запазятъ албанската крѣпостъ за отоманскитѣ владѣния на Балканския полуостровъ. Тѣхната политика не е още опрѣдѣлена, ала изглежда, че е на пѣтъ да се очертае. Тѣ ще искатъ, чрѣзъ една добрѣ поддържана училищна пропаганда, да създадатъ особно между гегитѣ една силна турска интелигенция. Насърдчение намиратъ у грѣцката училищна пропаганда между самитѣ албанци, между власитѣ и караманлиитѣ, па и между българитѣ. Внушителна частъ отъ тоскитѣ, власитѣ и караманлиитѣ сж прѣтопени и погърчени чрѣзъ грѣцкото училище. Защо и младо-турцитѣ да не могатъ, чрѣзъ една добрѣ планирана училищна политика да постигнатъ подобни, даже по-добри резултати въ сѣверна Албания, чието население е въ мнозинството си мюсюлманско и още е една невѣжествена маса? На такава маса, безъ книжнина, безъ училище, може да се насади всѣкаква нова култура. Водими отъ такива съображения, младо-турцитѣ изглежда да подзематъ широка просвѣтителна работа въ земята на гегитѣ. Отворена е пълна гимназия въ г. Ипекъ, центра на Горня-Албания; отворени сж руждиета — единъ видъ петокласни училища — въ Призренъ, Прищина и Митровица; отварятъ се училища и въ други по-малки паланки. Скопие се прѣдзначава да бжде голѣмъ просвѣтителенъ центъръ за сѣверна Албания. Най-видното и просторно здание въ този градъ е Идадието — гимназията — дѣто слѣдватъ стотини ученици отъ всички краища на вилаета. До него е Исляхането — занаятчийско училище — сжщо великолѣпно здание. Има и военно училище. Тая година се откри и педагогическо училище за приготвяне на учителски сили по селата. Идушата учебна година проектира се да се отпуснатъ голѣми суми на Косовския вилаетъ за просвѣтителни цѣли, които ще дадатъ възможность да се разшири още повече училищната мрѣжа.

Нѣкои искатъ да установятъ една близка връзка между този планъ на училищна пропаганда и подигнатия напоследѣкъ въпросъ за албанската азбука. Може да се каже, че латинската азбука е получила право на гражданство въ албанския писменъ езикъ. Съ нея се пишатъ всички албански вѣстници и списания, съ нея сж написани училищнитѣ книги и съ нея вече има създадена цѣла албанска литература. Тя се употребява отъ всички албанци въ южна Албания — отъ християни и мюсюлмани, а сжщо и въ сѣверна Албания, дѣто е могла да си пробие пѣтъ албанската книга. Още: латинската азбука отговаря на свойството и характера на албанския езикъ. Обаче, изведнажъ, почти неочаквано, отваря се въпросъ за азбуката. Сигналътъ се дава отъ Цариградъ. Нѣколко души депутати-албанци подписватъ едно заявление до великия везиръ, съ което искатъ да се запрѣти употреблението на латинската азбука и да се замѣни съ арабската. Започва се силно движение въ сѣверна Албания противъ латиницата; свикватъ се ми-

тинги въ Скопие, Куманово, Прищина и други мѣста противъ употреблението на латиницата, като азбука, която засѣга свещенството на Корана, понеже той трѣбвало да се пише само съ арабска азбука. Това движение е днесъ въ най-голѣмия си разгаръ: по азбуката се водятъ усиленни агитации отъ една и отъ друга страна; по нея може да изгубятъ депутатскитѣ си мѣста нѣколко албански депутати отъ сѣверна Албания. Тоскитѣ сж крайно раздразнени отъ повдигането на такъвъ въпросъ за азбуката. Тѣ обвиняватъ младо-турцитѣ, че сж го подигнали изкуствено, за да прѣдизвикатъ раздѣла и раздори между албанцитѣ. Стремежътъ на младо-турцитѣ билъ да се изкопае една пропасть между сѣверна и Южна Албания, между геги и тоски. Понеже латиницата е яко настанена въ Южна Албания, — ако може да се прокара арабската азбука въ Сѣверна Албания, ще изникнатъ двѣ книжнини, два вида училища и двѣтѣ Албании ще се отчуждатъ една отъ друга. Раздѣлата даже може да отиде по-нататъкъ: Латиницата да остане само у християнитѣ-албанци, а всичкитѣ мюсюлмани-албанци — въ тѣхъ и тоскитѣ — да се подведатъ подъ знамето на арабската азбука, като имъ се бие върху религиознитѣ чувства. Въ такъвъ случай и при такива създадени условия, нанася се тежъкъ ударъ на албанското национално единство, спъва се националното развитие на албанския народъ и се открива добра почва за просвѣтителната пропаганда отъ страна на турцитѣ.

Ала има и други фактори, които ще упражняватъ силно влияние върху развитието на албанцитѣ. Ние ги очертахме накъсо въ първата часть на статията. Австрийци и италианци ще засилятъ своята работа въ сѣверна Албания, която, поради географическото си положение и Трансбалканската желѣзница, ще стане важно поле на икономическото и политическо състезание между малки и велики сили.

Самитѣ албанци иматъ голѣма вѣра въ бждащето. Тѣ се намиратъ днесъ въ онова душевно настроение въ каквото се намираха българитѣ прѣзъ добата на своята духовно-национална пробуда. Тѣхното въодушевление даже е по-голѣмо, защото и характерътъ имъ е по-живъ, по-огненъ. Тѣ не се съмнѣватъ въ тържеството на своето право да живѣятъ като народъ между народитѣ въ отоманската империя. Но и не се лѣлѣятъ отъ иллюзията, че това тѣхно право ще се добие съ леснина, напротивъ, тѣ прѣдвждатъ, че то ще се извоюва всрѣдъ голѣми трудности.
